

RAFAELA MARTETA

**VROJTIME PËR PIKËSIMIN NË TEKSTE TË NDRYSHME
LIGJËRIMORE: LIGJËRIMI I SPECIALIZUAR
ADMINISTRATIV DHE LIGJËRIMI LETRAR.**

Gianni Rodari, shkrimtari italian për fëmijë, i mirënjohur edhe në vendin tonë falë përkthimeve të shumta që i janë bërë punës së tij, e ilustron në mënyrë mjaft domethënëse interesin e vet për shenjat e pikësimit si objekt studimi:

“Një Tip hipi në majë të Colosheu-t dhe bërtiti: – Po hidhem?

– Nuk je i saktë, – e qortuan kalimtarët.

– Këtu duhej pikëçuditje, jo pikëpyetje. Kthehu në shtëpi dhe studio gramatikën. Nganjëherë një gabim gramatikor mund të të shpëtojë jetën”.

Gianni RODARI, *Grammatica della fantasia*.

Fragmenti i mësipërm përmes një loje të këndshme fjalësh sugjeron se pikësimi i teksteve është një ndër praktikatat e interpretimit – e gjejmë në original me termin latin përkatës (*interpretatio*) me të cilin kuptojmë edhe praktikën e *ekzegjezës*: shpjegimit, komentit ose paraqitjes së dorëshkrimeve. Është mënyra e interpretimit pra, që e bën leximin dhe kuptimin të rrjedhshëm, a në të kundërt e privon tekstin prej njëfarë misteri dhe ambiguiteti që në tekst ka qenë i qëllimshëm.¹

Nuk janë të pakta rastet kur dyshimet dhe pasiguria gjatë praktikës së pikësimit na detyron të bëjmë zgjedhje arbitrare, por jo gjithmonë arbitrariteti është një sjellje e gabuar: ndryshimin, në këtë rast, e bën vetëdija e përdorimit, në bazë të ndryshueshmërisë së teksteve dhe të shkallës së ngurtësisë apo lirisë që vetë tekstet na imponojnë kur bëhet fjalë për rregullat e pikësimit.

Disa studiues – Bice Mortara Garavelli (2017), Francesca Serafini (2014) – më shumë se për norma, parapëlqejnë të flasim për përdorime të

¹ Cf., *Interpretatio*, në G. L. Beccaria, *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica*, Einaudi, Torino, 2004, 411.

pranueshme, duke mos humbur kurrë prej sysh një paradigmë të ngulitur në bazë të rregullave në fuqi. Kur flasim për “rregullat në fuqi”, kemi natyrshëm parasysh historinë e sistemeve të pikësimit; duke mos harruar se pjesë e kësaj historie do të jenë edhe përdorimet që lindin nga nevojat që imponojnë ligjërimet e reja. Për ilustrim, studiuesja Adelina Çerpja na kujton nevojën për saktësimin e presjes dhe pikës si ndarëse të dhjetësheve dhe të mijësheve; shqetësim që lind prej nevojës për t’u njësuar me standardet e vëna nga Bashkimi Europian në këtë lëndë; apo edhe përdorimin e pikës, në veçanti në ndarjen e hierarkisë së domeneve të internetit.²

Në kuadër të shumëfishit të ligjërimeve brendapërbrenda gjuhës standarde, me ndikim të ndërsjellë mes tyre, duke dhënë e marrë në mënyrë të ndërsjellë elemente gjuhësore e jashtëgjuhësore, janë dalluar në këtë punim dy ligjërime: ligjërimi administrativ dhe ligjërimi letrar; për këtë të fundit studiuesi gjerman Harald Weinrich shkruan se s’ka asnjë dyshim që letërsia është në gjendje të ofrojë edhe sot modele gjuhësore. Të dy shërbejnë për të ilustruar dy qëndrime të skajshme kundrejt përdorimit të rregullave të pikësimit dhe zbatimit të tyre.

Sipas studiuesve Riccardo Gualdo-Stefano Telve (2011), ligjërimi administrativ është pjesë e ligjërimeve të specializuara, përdoret për të komunikuar brenda fushave të veçanta të dijes dhe dallohet nga gjuha e zakonshme kryesisht për përdorimin e një leksiku të ngushtë, që përmban terma pak të përdorur dhe madje të panjohur për ata, që nuk kanë njohuritë specifike në fushën në fjalë. Në rastin konkret, ky ligjërim karakterizon tekstet me të cilat administrata publike komunikon me rrjetet jashtë institucionit, me qytetarët, me subjekte të tjera publike brendapërbrenda strukturës apo edhe me vetë personelin e administratës. Studiuesi Xhevat Lloshi në *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, e ka grupuar korpusin e kësaj fushe ligjërimore – qarkoret, certifikatat, formularët e ndryshëm për vetëdeklarim, formularët për deklarimin e të ardhurave, lajmërimet për shpallje konkursi, procesverbalet e policisë – në të mëposhtmet kategori të mëdha: *tekstet ligjore, shkresat, akte ekonomike-tregtare*.³ Shembujt e mëposhtëm kanë për qëllim të ilustrojnë – pa u ndalur në analizë – natyrën e këtyre teksteve:

² Cf., A. Çerpja, *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, në “Studime filologjike”, Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 2012, 1–2, Tiranë, f. 197–208.

³³ Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Albas, Tiranë, 2005.

(...)Për të rritur sigurinë e të dhënave kontabël institucioni me Urdhër Shpenzimi nr. 99, datë 23.09.2009 ka paguar 150,000 lekë për riparim software programi “ALPHA”, ndërsa me Urdhër Shpenzimi nr. 80, datë 05.07.2010 ka paguar 60,000 lekë për instalimin e programit “ALPHA”, program i cili ka filluar të funksionojë në vitin 2011. Të gjitha veprimet regjistrohen në librat kontabël në mënyrë sistematike dhe kronologjike të marra nga dokumentet bazë. Dokumentet justifikuese për kryerjen e veprimeve ekonomike, janë plotësuar konformë dispozitave ligjore në fuqi. Për vitet 2008, 2009 dhe 2010 bilanci është përpiluar dhe dërguar në Degën e Thesarit Tiranë dhe në Ministrinë e Drejtësisë brenda afatit ligjor(...).⁴

shembull 1: Nga auditimi rezultoi se, për inventarizimin e kryer për vitin 2008, 2009 dhe 2010, tek fletët e inventarit nuk është pasqyruar krahasimi i gjendjes kontabël me gjendjen fizike në sasi, çmim dhe vlerë(...);

shembull 2: Negocimi pa shpallje paraprake të njoftimit të kontratës është i gabuar, pasi nuk plotëson asnjë nga kushtet e nenit 33, të ligjit nr. 9643, datë 20.11.2006 “Për prokurimin publik”(...);

shembull 3: Nga auditimi rezultoi se, nga 11 rekomandime të lëna gjithsej, nuk janë zbatuar 6 rekomandime, janë zbatuar plotësisht 4, dhe 1 është zbatuar pjesërisht, trajtuar në mënyrë të detajuar në aneksin C – Zbatimi i rekomandimeve të mëparshme, faqet 66–72 të Raportit të Auditimit.⁵

Pavarësisht nevojës për një tekst sa më të kuptueshëm nga ana e marrësit, ligjërimi administrativ paraqet një strukturë të ngurtësuar dhe të paracaktuar, të karakterizuar nga saktësia, njëtrajtshmëria, thjeshtësia, ekonomia. Diskursi është shumë i ngurtë, mundësia për interpretim është shumë e pakët, po ashtu edhe mundësia për të bërë zgjedhje stilistikore. Një ndër elementet që siguron ngurtësinë e strukturës sintaksore është pikësimi, i cili u përgjigjet kriterëve të rrepta që duhen zbatuar pa inkoherencë dhe shmangie, në përputhje të plotë me arsyetimin logjik, e pra, edhe me ndarjet dhe lidhjet qoftë mes gjymtyrëve të një fjalie, qoftë mes fjalive që përbëjnë komplekse hartesash më të gjera dhe të nyjtuara.

⁴ www.qpz.gov.al

⁵ www.qpz.gov.al

Rreptësia në njëtrajtshmërinë e pikësimit përkon me rreptësinë për organizim konceptual të tekstit.⁶

Nëse në rastin e ligjërimit administrativ, saktësia e tekstit, ekonomia në përdorimin e sa më pak fjalive të nënrenditura dhe rreptësia në pikësim janë kusht; dallojmë një fushë tjetër ligjërimore – letrarja – në të cilën qëllimet e autorit u përgjigjen nevojave shprehëse që shpesh dhe në mënyrë provokuese janë në kontrast me qartësinë, ekonominë dhe rreptësinë për të cilën po flisim më sipër; si në poezinë e zgjedhur për ilustrim:

Ne që kërkuam ikjen
dhe kufirin e papritur
e arritëm që në fillim
ku të zhvendosemi?
Ne që kërkuam fundin
dhe pamë që
fillimi ishte fund
si të rifillojmë më?
Ne që kërkuam përsosjen
dhe pamë që sosja
ishte përsosje
ku ta gjejmë kurajon?
Ne që shpallëm rezistencën
dhe u lodhëm
duke qenë të çlodhur
ku ta gjejmë forcën?⁷

Poezi të ngjashme, *Manualet e shkrimit krijues*⁸ i kanë njohur dhe klasifikuar si *poezi pyetëse (poesia interrogazione)*, ku *gjesti poetik* themelor është pyetja, e dallueshme dhe e pandashme nga shenja përkatëse. Një gjë, një person, një imazh, një mendim e obsesionojnë poetin; dhe ai bën pyetje të përsëritura jetike. Kjo poezi është shkëputur nga vëllimi *100 Poezi* i Maks Velos, i cili ka bërë zgjedhjen që pjesën dërrmuese të krijimeve të këtij vëllimi ta paraqesë të lirë nga çdo lloj

⁶ Cf., B. M.a Garavelli, *Prontuario di punteggiatura*, Laterza, Bari, 2003, 8.

⁷ M. Velo, *100 poezi*, Toena, Tiranë, 2005.

⁸ S. Brugnolo – G. Mozzi, *Ricettario di scrittura creativa*, Zanichelli, Bologna, 2000.

shenjë pikësimi. Pyetur në një intervistë nga autorja e kësaj kumtese, Maks Velo ka pohuar qëllimshmërinë e shmangies së shenjave të pikësimit, si një mënyrë për të shmangur qëndrimet, gjykimin personal dhe për t'i deleguar lexuesit forcë interpretuese. Ndërsa prania e pikëpyetjes në dy poezi lidhet me pse-të ekzistenciale personale që e ndjekin prej një jete autorin.⁹ Ajo çka mungon gjithnjë në çdo poezi është pika dhe presja. Shfaqet në vetëm dy poezi pikëpyetja dhe në një poezi pikëçuditja. Në këtë rast leximi orientohet, deri diku, vetëm nga shkronja e madhe, e cila e vetme nuk është në gjendje të shmangë ambiguitetin në disa prej poezive, gjë që na bën ta rikthejmë vëmendjen te pikësimi si njëra prej praktikave të interpretimit të tekstit.

Fragmentin e mëposhtëm, shkëputur nga libri *Kurban*, me autor Edi Ramën, jam e motivuar ta paraqes të plotë për të përfutur efektin e diskursit të pafundmë në një fjali të vetme të gjatë, por krejt të rrjedhshme:

(Sot jetoj me Lindën në një kat të lartë të Tiranës.) 75m² pa ballkonin, të marra me qira qyshse u martuam fundtëtorin e shkuar, librat disagjuhësh mbi skeletin gri të bibliotekës ndajnë në vend të murit ndenjjen nga gjumi, kravatat janë varur anash krevatit në një *ready made* shumëngjyrësh që ndan gjumin me kthinën e veçuar ku rrobat e saj e të miat qëndrojnë me këmbë puthitur me njëra tjetrën duke pritur çdo mëngjes ditën e tyre, dyshemeja është e kuqe llamburitëse dhe muret të bardha, një pikturë e Edi Hilës, më e bukura e tij, rri në mur si ekran i madh bardh e zi, ngrirë në një pamje nga skena misterioze e festimit të një nate të Vitit të Ri ku pemët e zbukuruara janë dy e në pistën bosh vallëzojnë vështrimet e personazheve dhe të kujtudo që hedh sytë nga piktura, ekрани i televizorit varet mbi bibliotekë përballë këndndenjjes që ndash dysh hapësirën e ditës, ca pemë të brishta jeshilojnë qoshet ku ndizet ndriçimi i ulët i mbrëmjes, tavolina e ngushtë dhe enkas e gjatë për darka

⁹ «Rafaela Marteta: Në një pjesë të mirë të volumit tuaj *100 poezi* keni përjashtuar krejtësisht shenjat e pikësimit; kështu edhe qëndrimet, gjykimin. Ju thjesht përshfaqni. Të vetmet shenja pikësimi, të cilave u keni dhënë të drejtë pranije janë pikëpyetja dhe krejt rrallë pikëçuditja. Honoré de Balzac e mirënjeh pikëpyetjen si “çelësin e padiskutueshëm të të gjitha shkencave”. Ai mendon se i detyrohem pikërisht Pse-së për zbulime të mëdha që janë bërë. A ju ndjek Pse-ja? Maks Velo.V: Po, sigurisht Pse-ja më ndjek gjithë jetën. Jam shumë kurioz, dua të di gjithçka, të njoh çdo gjë. E gjithë kjo vjen nga Pse-ja», R. Marteta, *Shkrime për burgun, At Z.Pllumi, M. Velo, V. Zhiti. Stina e re e letrave në paskomunizëm*, UET, Tiranë, 2016, 123.

të ndara me miq, edhe ajo e kuqe, vendosur paralel mes faqes vetratë të ballkonit, kuzhinës në kthinën e hapur në fund dhe ndarjes me xham transparent e gjelbërim nga ana e hyrjes, djathtas së cilës është kubi me xham përsëri të kuq i banjës, pëlkurat ngjyrë qumësht të vetratës dyfishojnë mbrojtjen nga dielli i jugut e nga vështrimet e padëshiruara që hasin fillimisht në perden e gjelbër të kacavjerrësve të ballkonit syqorruar prej shumëkatëshit përballë tonit, një gërdallë ngjyrë kafe, që ngulmon me një shtojcë të zbrazët e të shëmtuar betoni këmbëzhveshur, e cila pret përgjysmë pamjen e kodrave të Selitës tutje dhe të qilimit të gjelbër të Lanës poshtë shtëpisë, ku janë dendësuar kurorat e pemëve të mbjella në vitet e odisesë sime në krye të punëve të qytetit”.¹⁰

Ajo çka të bën përshtypje nuk është gjatësia – pasazhi që kam zgjedhur nuk është i vetmi i këtyre përmasave – por loja me pikësimin në të, që siguron një ngjizje mes përmbajtjes dhe formës; ndërvarësi e ndikim të ndërsjellë të këtyre dy niveleve. Po përpiqem ta shpjegoj: besoj biem dakord që kjo nuk është mënyra e vetme për ta pikësuar këtë tekst, aq më pak konvencionale. Madje në mos e paçim kritikuar në kohën e vet këtë libër kryesisht për pikësimin gjuhësor (e shpërfillim këtu “pikësimin” politik), jemi ende në kohë për ta bërë. Sipas studiueses Francesca Serafini, shenja e pikësimit është si shkallë e vogël që na mundëson hedhjen apo zhvendosjen nga një domethënie te tjetra. Brenda së njëjtës logjike, Serafini na fton ta imagjinojmë presjen si shkallën më të ulët, që e përgatit lexuesin për çfarë e pret përtej kërcimit, pavarësisht se mbetet ende i paqartë për zhvillimet; kurse pikën na fton ta imagjinojmë si një shkallë të lartë, që pengon pamjen përtej duke përmbysur më pas kuptimin në mënyrë befasuese. Nga pikëpamja përmbajtësore, në përgjithësi pika shënon një ndryshim argumenti gjate diskursit: përcakton një ndërprerje të fortë.

Në fragmentin në fjalë, Edi Rama, hierarkinë e lidhjeve sintaksore ia ka besuar vetëm presjes (kam parasysh vetëm shenjat e pikësimit në këtë pohim), si mjet shprehës i arrirë për të paraqitur pa shpëputje si nga ana logjike, ashtu edhe pamore (të mos harrojmë që është piktor) një dhomë 75 m²; presja siguron në të shkruar e në të lexuar përfshirjen në pëllëmbë të dorës të një sipërfaqeje banimi kaq të vogël për një politikan, siguron një vazhdimësi të organizimit të hapësirës e brenda saj të minihapësirave të ndryshme; por siguron edhe një shëtitje virtuale të shpejtë në shtëpinë e

¹⁰ E. Rama, *Kurban*, Dudaj, Tiranë, 2011, 13, 14.

Dikush-it, që zotëron një pronë aq modeste, sa të mund të përmblihet brenda vetëm një pike ..., për të kaluar pas kësaj në një argument krejt të ndryshëm në fragmentin që vijon ...

Ky lloj veprimi me shenjat e pikësimit, ndryshe nga sa ndodh në ligjërimin administrativ, na bind se përveç zbatim i përpiktë i rregullave në fuqi, pikësimi është edhe çështje vetëdije: një veprim mendor, rezultat i të cilit është kuptimi e mirëkuptimi i mesazhit që lexohet a që përcillet.

BIBLIOGRAFI

- Adorno, Th., *Note per la letteratura*, Einaudi, Torino, 2012.
- Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë. Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë. *Gramatika e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1991.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Shkenca, Tiranë, 2002.
- Ainis, M., *Le parole e il tempo della legge*, Giappichelli, Torino, 1992.
- Beccaria G. L., (diretto da), *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica*, Einaudi, Torino, 2004.
- Beltramo, M., Nesci, M.T., *Dizionario di stile e scrittura*, Zanichelli, Bologna, 2011.
- Brugnolo, S. – Mozzi G., *Ricettario di scrittura creativa*, Zanichelli, Bologna, 2000.
- Çerpja, A., *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, në *Studime filologjike*, Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 2012, 1–2, Tiranë, f. 197–208.
- Dardano, M. – Trifone, P., *Grammatica italiana*, Zanichelli, Milano, 1995.
- Ed.Istituto Cortivo. Centro Formazione Professionale, *Lingua italiana e linguaggio amministrativo*, Padova, 2005.
- Fortis, D., *Il linguaggio amministrativo italiano*, Revista de llengua i dret, 2005.
- Garavelli Mortara, B., *Prontuario di punteggiatura*, Laterza, Bari, 2003.
- Gualdo, R., Telve S., *Linguaggi specialistici dell'italiano*, Carocci, Roma, 2011.
- Lubello, S., (a cura di), *Lezioni di italiano. Riflessioni sulla lingua del nuovo millennio*, il Mulino, Bologna, 2014.
- Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Albas, Tiranë, 2005.
- Marteta, R., *Shkrime për burgun*, UET, Tiranë, 2016.

- Pellegrino, F., *Il tempo della scrittura*, “Guida agli Enti Locali”, 2002.
- Rama, E., *Kurban*, Dudaj, Tiranë, 2011.
- Sebastio, L., *Letteratura e comunicazione*, Laterza, Bari.
- Serafini, F., *questo è il punto. Istruzioni per l'uso della punteggiatura*, Laterza, Roma–Bari, 2014.
- Sobrero, A. A, «Lingue speciali». In Id. (a cura di). *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Laterza, Roma–Bari, 1993.
- Viale, M., *Studi e ricerche sul linguaggio amministrativo*, Cleup, Padova, 2008.
- Velo, M., 100 poezi, Toena, Tiranë, 2005.
- Weinrich, H., *Vie della cultura linguistica*, il Mulino, Bologna, 1989.
- www.qpz.gov.al